

Východiská a konzekvencie konštruktivizmu Nelsona Goodmana

Lukáš Jeník

JENÍK, L.: The Starting Points and Consequences of Nelson Goodman's Constructivism. *Studia Aloisiana*, 2, 2011, 4, s. 41 – 59.

The problem of constructivism in the Nelson Goodman's philosophy is one of the most influential antirealistic opinions in the realism – antirealism debate in the philosophy of science and contemporary metaphysics. The purpose of this article is to focus on some starting points (the problem of independence of reality and the problem of correspondence theory of truth) and his consequences (pluralism, relativism and way of worldmaking).

Keywords: Goodman, relativism, constructivism, pluralism, irrealism, ways of worldmaking

Filozofické dedičstvo postanalytického filozofa Nelsona Goodmana (1906 – 1998) možno chápať z viacerých aspektov. Z hľadiska skúmania metafyziky možno akcentovať jeho nominalizmus, z pohľadu epistemológie jeho antirealistický konštruktivizmus a z hľadiska filozofie umenia tematizovanie motívov ako konvencionalizmus či metafora. Jeho vplyv možno postrehnúť v logike, kde problematizoval tému indukcie, v sémantike pri otázke referencie, v teórii vedy a v estetike.¹ Uvedené oblasti Goodmanovho skúmania úzko spolu súvisia, vyrastajú z konkrétnej filozofickej tradície, reagujú na špecifické filozofické témy, dopĺňajú sa navzájom, a práve prepojením jednotlivých disciplín naďalej inšpirujú ku skúmaniu, no tiež k ich reflexii.

¹ K celkovému prehľadu filozofie Nelsona Goodmana porov. SHOTTENKIRK, D.: *Nominalism and Its Aftermath*. Dordrecht; Heidelberg; London; New York : Springer, 2009, s. vii–ix; COHNITZ, D., ROSSBERG, M.: *Nelson Goodman*. Montreal; Kingston; Ithaca : McGill-Queen's University Press; Acumen Publishing Ltd, 2006.

Zámerom tejto štúdie nie je hĺbková analýza konkrétnej časti Goodmanovho diela, ale skôr náčrt špecifického referenčného rámca a snaha načrtnúť niekoľko základných problémov jeho konštruktivistického stanoviska. Mozaiku, ktorá utvára celkový obraz jeho konštruktivismu, možno charakterizovať ako komplikovanú syntézu niekoľkých tém, ktorých osvetlenie je nevyhnutnou podmienkou pochopenia Goodmanovho filozofického odkazu a možnosti v pokračovaní štúdia jeho uvažovania.²

Prvým bodom nášho skúmania konštruktivismu je kontext sporu realizmu a antirealistických koncepcií, ktorý je kontrastným pozadím, na ktorom neskôr vynikne Goodmanova pozícia. Dlhodobou tradovaná a schematická predstava prezentuje túto tému ako otvorený konflikt dvoch súperiacich metafyzických postojov. Avšak to, čo sa javí ako konflikt, je skôr v mnohom sémantickým neporozumením názorov, nuáns a postojov, a ich osvetlenie a korekcia si vyžaduje redefiníciu stanovísk jednotlivých strán.³

V krátkom historickom exkurze druhej časti si priblížime niektoré historické inšpirácie Goodmanovho antirealisticky motivovaného konštruktivismu. Jasnú zadefinovanie pozícií rôznych realistických a antirealistických doktrín umožňuje nájsť styčné body a prieniky v protikladných koncepciách realizmu a niektorých antirealistických doktrín.⁴

V tretej časti sa zameriame na Goodmanov konštruktivismus, ktorý predstavuje originálny pokus o kritiku realizmu, no je predovšetkým odmietnutím rigidne a schematicky prezentovaných postojov uvedeného konfliktu. Práve nejednota v definícii realizmu otvára priestor pre legitimitu niektorých výhrad antirealistických pozícií. Najčastejšie uvádzané východiská či charakteristické znaky jeho konštruktivismu, na ktoré sa zameriame, sú: odmietnutie nezávislosti reality, pluralizmus a vzťah korešpondencie a svetotvorby.

Goodman je podobne ako iní postanalytickí filozofi nezriedka interpretovaný ako antirealisticky orientovaný filozof. Čo však znamená antirealizmus a čo dnes predstavuje realizmus, to nie je pod drobnohľadom diskusie úplne zrejmé. Základ odpovede na otázku, čo je vedecký realizmus, musíme hľadať v definícii samotného realizmu a v uchopení jeho charakteristických znakov.

- 2 Vzhľadom na marginálnu oboznámenosť s niektorými konkrétnymi doktrínami antirealistického typu v postanalytickej filozofii, ako aj s dielom Nelsona Goodmanovho v slovenskom filozofickom prostredí, sekundárnou úlohou tohto článku je predstaviť niektoré motívy jeho uvažovania. Príkladom je jeho filozofia umenia, ktorá nie je len súčasťou širšieho spektra záujmu, ale aj výsledkom a aplikáciou filozofických skúmaní z oblasti teórie vedy, metafyziky a teórie poznania. Porov. KUBALÍK, Š.: Nelson Goodman > Epistemolog umění. In: *Anthropos*, roč. 6, 2010, č. 16, s. 49–55.
- 3 K uvedeniu do témy problému o možnostiach sporu realizmu a antirealistického prúdu v analytickej filozofii porov. PEREGRIN, J.: Je realismus problémem? In: NOSEK, J., STACHOVÁ, J. (ed.): *Realismus ve vědě a filosofii*. Praha : Filosofia, 1995, s. 405–413; CHAKRAVARTTY, Anjan: "Scientific Realism". In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2011 Edition)*. Ed. Edward N. Zalta. URL = <http://plato.stanford.edu/archives/sum2011/entries/scientific-realism/>.
- 4 Vo viacerých prípadoch je situácia konfliktu v mnohom iba doznievaním pôvodných či radikálnych predstáv či prvkov jednotlivých pozícií. V iných prípadoch sa ukazuje, že konfrontácia s niektorými antirealistickými argumentmi napomáha korektné definovanie realizmu ako takého. Porov. MARVAN, T.: Přímočarý realismus a jazykový konstruktivismus. In: ZOUHAR, M. (ed.): *Realismus, internalizmus, individualizmus*. Bratislava : Infopress, 2010, s. 31–40.

1. Od realizmov k vedeckému realizmu

Počiatočným motívom, na ktorý upriamuje Goodman svoju konštruktivistickú kritiku, je problematický pojem realizmu a s ním spojených téz, ktoré si často protirečia. Najcharakteristickejším motívom realizmu je vzťah našich objektívnych možností opisu nezávislej reality. To, čo vnímame zmyslami a poznávame rozumom (receptivizmus), objektívne existuje ako pravdivé (objektivizmus). Avšak aj taký obhajca vedeckého realizmu, akým je Michael Devitt, poukazuje na sémantický chaos v definíciách realizmov, pričom najkritickejším miestom a priestorom pre antirealistické výhrady je podľa neho fakt, že definícií realizmu je niekoľko.⁵

Vedecký realizmus (*scientific realism*) primárne charakterizuje to, že vyplýva z realizmu „zdravého rozumu“ (*common-sense realism*).⁶ Kľúčovým tvrdením je, že pozorované fyzikálne objekty, ako aj iné entity (udalosti, fakty), *existujú (objektívne sú)* a sú *nezávislé* od nášho poznania, od kognitívnych a percepčných schopností a vlastností subjektu.⁷

Z tohto metafyzického základu, ktorý je svojou povahou minimalistickým postulátom, vyrastajú všetky odvodené formy realizmu. Rozdiel medzi jednotlivými definíciami závisí od zvolenej optiky, cez ktorú sa na samotný problém realizmu pozeráme a ktorou sa zameriame na špecifický aspekt daného postoja. V zjednodušenom členení ide predovšetkým o metafyzickú, sémantickú a epistémickú orientáciu vedeckého realizmu.⁸

- 5 Porov. DEVITT, M.: A Naturalistic Defense of Realism. In: URL = <http://web.gc.cuny.edu/Philosophy/people/devitt/NATURA1.DOC> (november 2011), s. 1. Uvedená elektronická podoba Devittovej štúdie je súčasťou antológie textov súčasnej metafyziky. Porov. DEVITT, M.: A Naturalistic Defense of Realism. In: HALES, S. D. (ed.): *Metaphysics : Contemporary Readings*. Belmont (CA) : Wadsworth Publishing Company, 1999, s. 90–103.
- 6 Medzi najznámejších súčasných a často spomínaných obhajcov vedeckého realizmu patrí Michael Devitt. Jeho texty poskytujú prehľadný a prepracovaný koncept realizmu. Okrem Devitta však hodno spomenúť projekt kritického vedeckého realizmu (*critical scientific realism*), ktorého autorom je Ilkka Niiniluoto. Porov. DEVITT, M.: Scientific Realism. In: JACKSON, F., SMITH, M. (ed.): *The Oxford Handbook of Contemporary Philosophy*. Oxford : Oxford University Press, 2005, s. 767–790. Prehľadnému vymedzeniu hraníc problémov realizmu, jeho vývoju sa venuje DUDAU, R.: *The Realism/Antirealism : Debate in the Philosophy of Science* (Dissertation). Konstanz : Universität Konstanz, 2002. Porov. CHAKRAVARTTY, Anjan: "Scientific Realism." In: *The Stanford Encyclopedia of Philosophy (Summer 2011 Edition)*. Ed. Edward N. Zalta. URL = <http://plato.stanford.edu/archives/sum2011/entries/scientific-realism/>.
- 7 Porov. DEVITT, M.: A Naturalistic Defense of Realism, s. 2. Devitt definuje filozofický a bežný realizmus takto: „Tokens of most common sense, and scientific, physical types objectively exist *independently of the mental (L.J.)*.“ Porov. DUDAU, R.: *The Realism/Antirealism : Debate in the Philosophy of Science*, s. 8. Takýto realizmus rozumu – prakticky nespochybňujúci vzťah totožnosti medzi evidenciou a reálnou existenciou vecí, je však v priamom kontraste s fakticitou fenoménu voľným okom nepozorovateľných, a predsa postulovaných fyzikálnych entít. Vedecký realizmus sa usiluje o odpoveď na tento problém a predstavuje globálnejšiu odpoveď na povahu nezávislosti reality, a to nielen so zreteľom na otázku nepozorovateľných entít, ale aj sveta našich presvedčení a vier.
- 8 Porov. DEVITT, M.: A Naturalistic Defense of Realism, s. 1. „Thus ‘realism’ is now usually taken to refer to some combination of a metaphysical doctrine with a doctrine about truth, particularly with a correspondence doctrine.“ Či už sa na realizmus pozeráme z metafyzického hľadiska, alebo iného (pragmatického, empirického aspektu), uchopenie podstaty realizmu je dôležité pre presné vymedzenie realizmu voči antirealizmu, ale aj voči idealistickým koncepciám (radikálny realizmus). Porov. FAJKUS, B.: *Filosofie a metodologie vědy : Vývoj, súčasnosť a perspektívy*, s. 240–249.

V krátkosti treba predstaviť tri historické modely vedeckého realizmu, ktorých charakteristické znaky takpovediac kompromitujú predstavu o názorovej jednote a tým aj ambíciu konzistentnosti vedeckého realizmu.

Ako prvý hodno spomenúť metafyzický vedecký realizmus (*metaphysical scientific realism*), ktorý pramení v tradícii radikálneho realizmu.⁹ Jeho charakteristickým znakom, voči ktorému je nasmerovaný celý rad antirealistických výhrad, je pretrvávajúci platónsky prvok postulovania metafyzickej reality ideí. Na rozdiel od sveta jednotlivín, je to táto sféra, ktorá má absolútnu plnosť reality, prejavom toho je v kontexte vedeckého realizmu fenomén platonizácie matematiky, či vytvárania akéhokoľvek tretieho sveta, s ktorým je potom spojená otázka, aký ontologický status má takýto svet.¹⁰

Druhým konceptom vedeckého realizmu je sémantický vedecký realizmus (*semantic scientific realism*).¹¹ Problémom tohto typu realizmu je silné spojenie s korešpondenčnou teóriou pravdy. Ako uvidíme, práve voči korešpondencii ako triviálnosti orientuje Goodman svoje výhrady a pragmatické odmietanie realizmu s týmto spojením. Tu však treba spomenúť, že aj podľa Devitta má korešpondencia v realizme dôležité postavenie, nie je však zhodná so samotným realizmom.¹² Ak sa realizmus zredukuje len na otázku sémantickej korešpondencie¹³, nevyhne sa problému obsahu justifikácie – aký fakt porovnávam a s akou vecou, a tiež, čo je vlastne kritériom korešpondencie. Plauzibilita vedeckého realizmu nemôže predsa vyplývať z našich možností označenia, pretože tak dochádza k presne opačnému efektu, ako chce realizmus docieľiť, a to ku konštruktivismu.¹⁴ Naše možnosti označenia nezakladajú a nepodmieňujú realitu, ale sú ňou fundované. Sémantický realizmus, ktorý tento poriadok mení, sa pohybuje na hraniciach blízkyh inštrumentalizmu a tým berie na sebe riziko antirealizmu.¹⁵

9 Porov. DUDAU, R.: *The Realism/Antirealism : Debate in the Philosophy of Science*, s. 8. Deficitom tohto viac tradičného než súčasného modelu realizmu, ktorého hlavným nástrojom je racionalizmus, je bezkontaktný postoj k empirii, experimentu a indukčným vedeckým metódam.

10 Porov. INWAGEN, P. van: *Metaphysics*. Boulder (CO) : Westview Press, 2009, s. 34–51.

11 Porov. DUDAU, R.: *The Realism/Antirealism : Debate in the Philosophy of Science*, s. 8.

12 DEVITT, M.: *A Naturalistic Defense of Realism*, s. 4. „Realism is about the nature of *reality in general*, about what there is and what it is like; it is about the largely inanimate impersonal world. If correspondence truth has a place, it is in our theory of only a small part of that reality: it is in our theory of people and their language (L.J).“

13 Porov. DUDAU, R.: *The Realism/Antirealism : Debate in the Philosophy of Science*, s. 8. „As Kukla indicates, the statement ‘Electrons are flowing from point A to point B’ would be true if and only if electrons were indeed flowing from A to B.“

14 Porov. DEVITT, M.: *A Naturalistic Defense of Realism*, s. 5–6. Na rozdiel od častého zakotvenia realizmu v sémantike, Devitt hovorí o potrebe opačného vyplývania. Sémantika a teória justifikácie nemôžu byť základmi vedeckého realizmu, ale naopak, majú z neho vychádzať. Devittovi ide o očistenie realizmu, o minimalistickú realistickú doktrínu, ktorú vďaka jej očisteniu môže obhajovať. Problém realizmu tak nie je primárne v korešpondencii našich tvrdení s faktmi, ale s postulovaním nezávislosti a existencie reality. Porov. DUDAU, R.: *The Realism/Antirealism : Debate in the Philosophy of Science*, s. 9. Spojením silnej korešpondencie a realizmu vzniká moderne vyzerajúci realizmus, ktorý však Devitt nazýva nešťastným hybridom – tzv. silný vedecký realizmus. Dudau poukazuje na dnes pomerne častú orientáciu (odklon) realizmu k umiernenejším a minimalistickejším pozíciám.

15 Porov. FAJKUS, B.: *Filosofie a metodologie vědy : Vývoj, současnost a perspektivy*, s. 245–246.

Tretím uvádzaným typom vedeckého realizmu je epistémický vedecký realizmus (*epistemic scientific realism*).¹⁶ V centre epistémického realizmu je problematika empirickej evidencie vo vzťahu k nepozorovateľným entitám, ktoré sú postulované vedeckou teóriou.¹⁷ Základnou námietkou voči tretiemu typu realizmu je námietka, ktorá pochádza z pozície konštruktívneho empirizmu (*constructive empiricism*).¹⁸ Epistémický vedecký realizmus je silne zviazaný s teóriou empirickej evidencie určitého denotátu, ktorá predstavuje plauzibilné kritérium pravdivosti, a tým de facto aj reálnej úspešnosti vedeckej teórie. V prípade momentálne nepozorovateľných entít, alebo aj teoretických konceptov (napr. teória strún) však neexistuje empiricky adekvátne verifikovaná evidencia, a tak dochádza k určitej forme prirodzeného metafyzického postulovania niečoho bez evidencie. To vystavuje epistémický realizmus riziku konfrontácie so skepticizmom, ktorý obmedzuje jeho ambície. Podľa skepticky zameraného názoru je však akékoľvek postulovanie skresľovaním vedeckého poznania a jediné, čo nám ostáva, je neustále overovanie, a tým aj redukcia teórie na overené fakty, ktorým zodpovedajú konkrétne stimuly.

V prípade kritických postojov voči epistémickému realizmu, akými sú konštruktívny empirizmus, inštrumentalizmus, hodno spomenúť realistickú odpoveď, ktorou anticipujem aj kritiku Goodmanovho konštruktivismu. Ide o jeden z najvýznamnejších argumentov v prospech realizmu a tým je tzv. argument z úspechu (*the success argument*).¹⁹ Minimálna realistická doktrína, ktorá predpokladá nezávislosť a existenciu reality, sa javí ako najekonomickejšia, najpragmatickejšia a, čo je najdôležitejšie, ako najviac a najlepšie vysvetľujúce stanovisko pre vedecké teórie.²⁰ Realizmus vo vedeckých teóriách funguje, pretože úspešnosť vedeckých teórií – aj v procese ich vývoja – reflektuje skutočnosť nezávislej reality, ktorá je základom a opravným mechanizmom, vďaka ktorému z dlhodobého hľadiska víťazí vždy tá lepšia teória, a to aj v prípade dobovo úspešných, ale nesprávnych teórií. Teória éteru či flogistonu mohli byť vyvrátené práve preto, že nezodpovedajú realite, ktorá je od úspeš-

16 Porov. DUDAU, R.: *The Realism/Antirealism : Debate in the Philosophy of Science*, s. 9.

17 Porov. FAJKUS, B.: *Filosofie a metodologie vědy : Vývoj, současnost a perspektivy*, s. 240–249. Práve epistémický realizmus je zo všetkých typov realizmov najhlbšie zakorenený vo vedeckej praxi. Táto praktická plauzibilita – zrkadlenie realizmu zdravého rozumu – sa javí ako znak exaktného realistického modelu, v mnohom však vyvoláva otázky o povahe tejto „evidencie“.

18 Porov. DUDAU, R.: *The Realism/Antirealism : Debate in the Philosophy of Science*, s. 10.

19 Porov. DEVITT, M.: Scientific Realism. In: JACKSON, F., SMITH, M. (ed.): *The Oxford Handbook of Contemporary Philosophy*, s. 772–776.

20 Porov. DEVITT, M.: A Naturalistic Defense of Realism, s. 3. V Devittovej koncepcii ide predovšetkým o základné prepojenie realizmu zdravého rozumu v kontexte jeho vedeckých možností. Dôležitým motívom prepojenia je hlavne praktická a pragmatická úspešnosť metafyzického postulátu. Vo svojich štúdiách pripúšťa kritické námietky voči realizmu, z ktorých je najzreteľnejšia výhrada voči postulovaniu ako takému. Devitt odhaľuje i pochybné vzťahy v samotnom realizme, a preto obhajuje predovšetkým minimalistický realizmus (*minimal realism doctrine*). Ku praktickým argumentom v prospech realizmu pozri DEVITT, M.: Scientific Realism. In: JACKSON, F., SMITH, M. (ed.): *The Oxford Handbook of Contemporary Philosophy*, s. 772–777. Podľa Devitta jadrom koncepcie vedeckého realizmu je postulovanie nezávislosti a existencie nepozorovateľných alebo lepšie, zatiaľ len postulovaných entít. Práve takýto prístup je predmetom kritiky väčšiny antirealistických koncepcií, z ktorých vyrastá aj Goodmanov odklon od realistických stanovísk.

ných, ale nepravdivých teórií nezávislá. Napriek internej diskusii o povahe realizmu je tak podľa zástancov realizmus vo vede *jedinou* relevantnou voľbou.²¹

2. Historický kontext sporu realizmu a antirealizmu – postanalytická filozofia

Goodmanov odmietavý postoj k niektorým tézám realizmu nie je len odmietnutím niektorých fundamentálnych téz, ale musíme ho interpretovať aj v kontexte historického vývoja postanalytickej filozofie, jej druhého kola – obratu k jazyku. Jazyk a komunikácia na verbálnej, ale i nonverbálnej úrovni je nielen pre Goodmana *conditio sine qua non* nášho poznania (a poznávania vo všetkých možných formách), možnosti identifikácie vecí a ich opätovnej reidentifikácie.²² Jazyk nie je len nástrojom, ale aj spolutvorcom – priestorom, v ktorom poznávame, a médiom, ktorým poznávame. Jednotlivé symboly a znamenia, ktoré sú súčasťou akejkoľvek jazykovej komunikácie, jazyka vedy, náboženstva či umenia, hrajú nevyhnutne dôležitú úlohu v spomenutej interakcii ako súčasť referenčných vzťahov.²³ Tieto sféry poznávania chápe Goodman takpovediac ako rovnocenné symbolické formy, ktorými spolukonstruujeme – artikulujeme – obsahy poznania.

Práve na konštruktivizme a s ním spojeným záujmom o výskum kognitívnych vied je postavená väčšina antirealistických koncepcií postanalytickej filozofie.²⁴ Podobne ako v mnohých, viac psychologicky efektívnych kritikách realizmu²⁵, než reálnych námietkach voči intuitívnemu charakteru realizmu, aj v prípade Goodmanovej filozofie je kľúčovým prvkom práve konštruktivizmus, ale hodno spomenúť i jeho akcentovanie úlohy konvencií, pluralizmu a relativizmu.²⁶

21 Porov. FAJKUS, B.: *Filosofie a metodologie vědy : Vývoj, současnost a perspektivy*, s. 243–244.

22 Porov. PEREGRIN, J.: Děláme světy jazykem? In: CMOREJ, P. (ed.): *K filozofii jazyka, vedy a iným problémom* (Organon F – príloha – 1998). Bratislava : Infopress, 1998, s. 40–48. Schopnosť jazyka tvoriť arbitrárny vzťah medzi symbolom a entitou, ktorá je označovaná (vec – jednotliviny a všeobecniny, osoba, udalosť a pod.), súvisí s chápaním jazyka ako živého média, ktoré sa vyvíja a napomáha interakciu poznania. Porov. STERNBERG, R. J.: *Kognitivní psychologie*. Praha : Portál, 2002, s. 346.

23 Porov. COHNITZ, D., ROSSBERG, M.: *Nelson Goodman*, s. 140.

24 Porov. PEREGRIN, J.: Post-analytická filozofie. In: *Organon F – filozofický časopis*, roč. 1, 1994, č. 2, s. 92–93. K tejto problematike a so zreteľom na tému tejto štúdie porov. PEREGRIN, J.: Děláme světy jazykem? In: CMOREJ, P. (ed.): *K filozofii jazyka, vedy a iným problémom*, s. 40–48.

25 Porov. DEVITT, M.: A Naturalistic Defense of Realism, s. 1. Jedným z dôležitých motívov obrany realizmu je skutočnosť, že väčšina antirealistických kritik realizmu je predovšetkým kritikou dedičstva logického atomizmu a s ním spojenej problematiky korešpondencie. Akcentovanie tohto faktu je dôležité aj preto, že sa na povrchu metafyzického postulátu realizmu (nezávislosť a existencia) často usadilo viacero vrstiev špecifických foriem pôvodnej idey realizmu (apriórnosť sémantickej alebo epistemologickej roviny), ktoré deformujú základnú ideu minimalistickej doktríny vedeckého realizmu. Porov. KOTÁTKO, P.: Realismus a jeho implikace. In: ZOUHAR, M. (ed.): *Realismus, internalizmus, individualizmus*, s. 7–30.

26 Porov. ROCKMORE, T.: *On Constructivist Epistemology*. Oxford : Rowman Littlefield Publishers, 2005, s. 84. Esenciálnymi znakmi konštruktivizmu sú relativizmus a antifundacionalizmus. K tejto téme porov. KARABA, M.: Sociologický obrat vo filozofii vedy. In: *Studia Aloisiana*, roč. 2, 2011, č. 2, s. 45–57.

Po kritike logického atomizmu a s tým súvisiaceho problému korešpondencie vecí a pojmov, faktov a viet bol ďalším predmetom kritiky iný fundament logického empirizmu a pozitivizmu – to, čo označujeme ako „mýtus daného“ (*the myth of the given*). Podľa filozofov, ako sú Sellars²⁷, Putnam, ale aj Goodman, neexistuje nič také ako danosť-dané, čo by sme mohli vylúčiť z nášho sveta tvoreného jazykom. Naše vedecké teórie nie sú pasívnym zrkadlením reality, naopak, v kontexte jazyka vytvárame obsahy poznania. Podobne ako iní (Sellars, Putnam, Quine), aj Goodman odmieta spomenuté rezíduum logického atomizmu (štrukturálny izomorfizmus) a tiež to, čo možno označiť ako „nevinnosť oka“, teda predpoklad nezataženého poznania, neutralitu vedca či akéhokoľvek pozorovateľa.²⁸

Odmietnutie nezávislej reality a akcentovanie konštruktívneho rozmeru našej kognície, v kontexte ktorej sa jazyk – problém referencie javí ako kľúčový bod poznania, privádza Goodmana k osobitým postojom a názorom na riešenie takých otázok filozofie vedy, ako sú problém pravdivosti (fakticity), no tiež ontologického statusu neexistujúcich entít.²⁹

3. Goodman a konštruktivismus – riešenie gordického uzla sporu ako odstup

Kategorizácia Goodmanovho filozofického konceptu v rámci koncepcií antirealizmu nie je jednoduchá. Hlavným dôvodom je vyššie uvedený pluralizmus a nejednota v chápaní vedeckého realizmu, ktorá je prítomná aj v antirealistickom tábore.³⁰ Podobne ako v prípade iných postanalytických autorov, aj s Goodmanovou koncepciou „svetotvorby“³¹, ktorá je v mnohom radikálna a originálna, je spojená metodická komplikácia jednoduchého zatriedenia. Jeho postoj, ktorý sám nazýva irealizmom³², nie je len v konflikte s klasickým chápa-

27 Porov. SELLARS, W.: *Science, Perception and Reality*. Atascadero (California) : Ridgeview Publishing Company, 1991, s. 1–40.

28 Porov. PEREGRIN, J.: *Post-analytická filosofie*, s. 104; GOODMAN, N.: *Způsoby světotvorby*. Bratislava : Archa, 1996, s. 17–18. Pojem „nevinného oka“, na ktorý sa Goodman odvoláva, súvisí s dielom Sira Ernsta H. Gombricha a jeho koncepciou podielu ľudskej kognície na konštruovaní významov.

29 V jeho postoji tak nachádzame rezonanciu jednej zo základných ideí Immanuela Kanta o význame našich možností poznávania vo vzťahu k obsahom poznania. Porov. KANT, I.: *Kritik der reinen Vernunft*. Stuttgart : Philipp Reclam Jun. GmbH & Co., 2002, s. 120 (A51, B75). „Ohne Sinnlichkeit würde uns kein Gegenstand gegeben und ohne Verstand keiner gedacht werden. Gedanken ohne Inhalt sind leer, Anschauungen ohne Begriffe sind blind.“

30 Spor o povahu Goodmanovho antirealizmu možno vidieť aj v diskusii medzi Koťátkom a Marvanom, v ktorej Marvan chápe Goodmana ako príkladného mysliteľa konštruktivismu. Pre Koťátka však Goodmanova argumentácia nie je priamo antirealistická, teda nedokazuje a ani nedeštruuje realizmus zdravého rozumu. Porov. MARVAN, T.: Prímočarý realizmus a jazykový konštruktivismus. In: ZOUHAR, M. (ed.): *Realizmus, internalizmus, individualizmus*, s. 31–58.

31 Porov. GOODMAN, N.: *Způsoby světotvorby*, s. 13–35.

32 Porov. GOODMAN, N.: *The Structure of Appearance*. Cambridge (Massachusetts) : Harvard University Press, 1951, s. 101–108. Irealizmus je antirealistickým filozofickým konceptom, ktorý možno interpretovať

ním korešpondencie, a tak i realistickým uvažovaním, ale aj s inými antirealistickými pozíciami, predovšetkým s eliminatívnym fyzikalizmom.³³

Ako dva hlavné znaky, ktoré charakterizujú Goodmanov odmietavý postoj k naivnému realizmu, je potrebné uviesť tému „svetotvorby“ (*worldmaking*), s ktorou súvisí pojem pluralizmu, a potom problém pravdy ako korešpondencie, na ktorý reaguje v zmysle pragmatickej tradície.

3.1. Pluralizmus realít a „svetotvorba“

Platformou, na ktorej Goodman stavia svoj koncept, je už spomenutá myšlienka o nemožnosti existencie nezávislej reality, ktorá by formovala naše vnímanie. Tu treba dodať a akcentovať, že Goodmanovi (podobne ako tzv. staršiemu Putnamovi v jeho internom realizme) nejde o popieranie sveta ako takého. Rovnako ako v prípade otázky korešpondencie, ide mu predovšetkým o to, aby ujasnil jednotlivé vzťahy (korešpondencia, štruktúrally izomorfizmus) a definície (realizmus). Podľa neho je to práve naopak, ako tvrdí „naivný“ realizmus, a naše poznávanie – úplne v zmysle dedičstva Kantovej epistemológie – strategicky „artikuluje“ realitu a obsahy poznania, ktoré sú kategoriálnym opisom a jazykovým konštruktom.³⁴ Naše vnímanie a poznávanie, ktoré sú súčasťou súčasťou tvorby sveta, sú podľa Goodmana poznačené subjektivitou, avšak v rámci konvencií a v procese komunikácie (referovania) dostávajú intersubjektívny rozmer v podobe konvenčne využívaných sémantických kategórií. Svoju pozíciu charakterizuje parafrázovaním kantovskej pozície o slepých vnemoch a prázdnych pojmov³⁵ a akcentuje tento fakt: „Výroky, obrazy, náčrty a ďalšie typy prežijú nedostatok aplikácie, ale obsah sa bez formy stráca. Môžeme mať slová bez sveta, ale nie svet bez slov či iných symbolov.“³⁶

Jazyk sa stáva strategickým motívom Goodmanovej filozofickej pozície. Kľúčovým bodom, ktorý nesmieme pri interpretácii jeho názoru na úlohu jazy-

ako umiernenú syntézu – stred medzi dvoma antirealistickými prúdmi súčasnej metafyziky. Prvým z nich je fyzikalizmus a jeho vyhrotená podoba eliminativizmus, ktorý vychádza z pozitivistického redukcionizmu a eliminácie reality na svet fyzikálnych udalostí. Druhou zložkou, ktorá je mantinelom Goodmanovho irealizmu, je fenomenalizmus. Goodman netvorí násilnú synkretistickú syntézu oboch pohľadov do jedného konceptu. Naopak, prijíma oba filozofické názory, avšak v kontexte jeho irealizmu, ktorý je charakteristický noetickým pluralizmom, môžu tieto dva názory (*world versions*) koexistovať bez sporu.

33 Porov. GOODMAN, N.: *Způsoby světotvorby*, s. 10. V predhovore ku svojej knihe vyjadruje svoju pozíciu ako konfrontáciu s nasledujúcimi doktrínami: „...s racionalizmom, rovnako tak ako s empirizmom, s materializmom i idealizmom a dualizmom, s esencializmom a existencializmom, s mechanistickou filozofiou i vitalizmom, s mysticizmom a scientizmom a s väčšinou ostatných vášnivo hájovaných doktrín...“

34 Podľa Goodmana svet, a teda naše poznanie sveta nie je viazané iba na jeden typ jazykového opisu, na nejaký univerzálny jazyk, ale je svetom „tolika spôsobov, koľko jej lze pravdivé popsať, vidieť, zobraziť“. Porov. GOODMAN, N.: *Jazyky umění – nástin teorie symbolů*. Praha : Academia, 2007, s. 23; GOODMAN, N.: *The Way the World Is*. In: McCORMICK, P. J. (ed.): *Starmaking : Realism, Anti-Realism, and Irrealism (Representation and Mind)*. Cambridge (MA); London : The MIT Press; A Bradford Book, 1996, s. 3–10.

35 Porov. GOODMAN, N.: *Způsoby světotvorby*, s. 18. „Ačkoli pojem bez vjemu či představy je toliko prázdný, vjem bez pojmu je slepý (naprosto neproduktivní).“

36 GOODMAN, N.: *Způsoby světotvorby*, s. 18.

ka opomenúť, je jeho rozšírené chápanie jazyka. Svet jazyka nedefinuje prísne lingvisticky, ale zahŕňa aj nonverbálny rozmer komunikácie, svet sémantických a symbolických modelov, jazyk vedy, no tiež jazyky umenia a svet umeleckej obrazovej referencie. Tento motív otvára priestor pre chápanie Goodmana nie ako niekoho, koho ambíciou je popierať intuitívne východiská realizmu, ale ako filozofa, ktorý sa usiluje upriamiť našu pozornosť na úlohu jazyka a na jeho špecifiká.

Takéto uvažovanie – akcentovanie tvorenia svetov skrze jazyk – nesie v sebe riziko podozrenia z akéhosi fichteovského jazykového idealizmu.³⁷ Peregrin výrazne akcentuje rozdiel medzi jazykovým idealizmom, ktorý prekračuje z roviny jazyka do sveta vecí, a Goodmanovým konštruktivistickým postojom.³⁸ Jazyk – médium komunikácie – nie je len optikou chápania sveta; pre Goodmana je vlastne jedinou optikou, ktorú máme, nevyhnutnou podmienkou pre uchopenie existencie jednotlivín.³⁹ Zjednodušujúce chápanie Goodmanovej pozície, a to nezriedka z pohľadu etických konzekvencií, kde sa jeho konštruktivismus javí ako pôda pre relativizmus⁴⁰ (Devitt), je však skreslovaním jeho nominalistického stanoviska. To charakterizuje predovšetkým snaha o striktnu empiricky – k jednotlivinám a finitizmu smerujúce – podložené teórie a uvažovanie. Goodman nie je idealista, ktorý verí v ontologickú tvorbu sveta vecí pomocou štruktúr jazyka a pojmov. Napriek tomu však nie je možné vyhnúť sa ukotveniu nášho poznania v teórii, a tak aj v jazyku. V prípade, že hovorí o tvorbe sveta, nemá na mysli tvorbu vecí v tom zmysle, že by ich naše poznanie kauzálnne zapríčiňovalo. Naše kognitívne schopnosti nie sú príčinou existencie sveta, no podobne ako pre Putnama⁴¹ a Quina, aj pre Goodmana je naše poznanie príčinou konceptuálnych obsahov poznania. Vyjadrené metaforou „tvorby hviezd“ (*starmaking*), ktorú využíva v diskusii s Putnamom, súhvezdia svetiel hviezd, ktoré vidíme na oblohe, nie sú ako svetlo, ktoré k nám putuje z minulosti zapríčiňované naším poznaním, no len veľmi ťažko by sme

37 Porov. GOODMAN, N.: *The Way the World Is*. In: McCORMICK, P. J. (ed): *Starmaking : Realism, Anti-Realism, and Irrealism (Representation and Mind)*, s. 3–10. Goodman striktno odmieta možnú dezinterpretáciu jeho postoja, že takýto relativizmus sa blíži subjektívnemu idealizmu. Aj keď je jeho pozícia odmietania korešpondencie blízka neempiricky orientovaným prúdom filozofie, ktoré súvisia s relativizmom, fakt, že jeho pozícia smeruje k relativizmu, ešte neznamená relativizmus nekonečného množstva rovnocenných teórií. Relativizmus je len stimulujúcim médium, ktorým sú akcentované limity filozofie. Tie sú aj podľa Goodmana, rovnako ako u Quina, viazané na opätovnú skúsenosť. Porov. PEREGRIN, J.: *Děláme světy jazykem?* In: CMOREJ, P. (ed.): *K filozofii jazyka, vedy a iným problémom*, s. 40–48.

38 PEREGRIN, J.: *Post-analytická filosofie*, s. 104. Goodman netvrdí „že bychom spřádaním své verze světa vytvářeli věci a fakta v tomto smyslu“.

39 PEREGRIN, J.: *Post-analytická filosofie*, s. 104. „Předmět či fakt nemůže existovat bez toho, abychom měli jazyk, kterým ho budeme schopni uchopit; na druhé straně však nemůžeme předmět či fakt vytvořit jenom tak, že vyrobíme verzi světa, ve které bude tento předmět či fakt existovat.“

40 Porov. COHNITZ, D., ROSSBER, M.: *Nelson Goodman*, s. 164. Cohnitz a Rossberg charakterizujú pozíciu Nelsona Goodmana takto: „In philosophy of art as in the other philosophical areas, Goodman is far away from postmodern philosophers, who often tend to declare him one of their own. One has to get interpretation of an artwork right. It is not the case that *anything goes*; indeed, most things do not.“

41 PUTNAM, H.: *Reason, Truth & History*. Cambridge : Cambridge University Press, 1981, s. xi. „But my view is not a view in which the mind *makes up* the world, either. (...) If one must use metaphorical language, then let the metaphor be this: the mind and the world jointly make up mind, and the world.“

mohli argumentovať v prospech existencie Veľkého voza či Veľkej medvedice, ktoré by ako hviezdne konštelácie existovali nezávisle od nášho poznania, ktoré ich konceptualizuje.⁴²

Goodmanov antirealistický postoj je predovšetkým kritikou spojenia idey nezávislej reality a našich teórií, ktoré majú korešpondovať so svetom faktov. Avšak na rozdiel od Kanta nepotrebuje adoptovať či rešpektovať nejaký metafyzický substrát – noumen, vec osebe –, ku ktorému smeruje naša teoretická deskripcia. Zrieka sa ho, pretože skutočnosť sveta je konceptualizovaná – poznávaná – nevyhnutne skrze jazyk určitej teórie, špecifického symbolického vyjadrenia a referovania.⁴³ Postulovanie základu, ktorý by bol niečím viac než súčasťou teórie, nie je podľa neho nevyhnutné. Jedinou a počiatočnou hranicou a zároveň priestorom, v ktorom poznávame, je jazyk – svet pojmov a rozličných podôb referencie.⁴⁴

Goodmanov irealizmus tak stojí v opozícii voči niektorým postulátom „naivného“ realizmu. Poznanie reality je, obrazne povedané, odkázané napospas nášmu jazyku – spôsobu referencie, čo robí realitu vo výraznej miere závislou.⁴⁵ Z takéhoto pohľadu odpadá pre Goodmanu (ale aj iných inštrumentalistov, napr. T. S. Kuhna⁴⁶) aj problém nezávislej vedy a objektívnych vedeckých poznatkov, ktoré by boli nejakým spôsobom nezávislé od nášho poznania. Okrem závislosti poznávanej reality je dôležité spomenúť ešte jeden prvok, ktorý súvisí s jeho pojmom „svetatvorby“. Verzia sveta, tak ako ju chápe, nie je len videnie sveta, naopak, s odmietnutím predstavy nevinného oka Goodman odmieta predstavu o obsahoch poznania, ktoré nie sú kontaminované našou tvorbou kategórií referencie a poznania.⁴⁷

Samozrejme, práve voči tomuto bodu jeho teórie je namierených niekoľko kritických otázok a výhrad z pozície intuitívneho realizmu. Ak je jazyk príčinou kategorizácie, teda pojmov, ktorými uchopujeme poznané ako poznané, nepotvrďuje to prioritu nejakého nejazykového substrátu, ktorý ho zakladá? Z čoho je vlastne tento svet teórie vyrobený, odkiaľ pochádza materiál, ktorý

42 K tejto téme pozri súbornú diskusiu na túto tému medzi Goodmanom, Putnamom a i. McCORMICK, P. J. (ed.): *Starmaking : Realism, Anti-Realism, and Irrealism (Representation and Mind)*.

43 Porov. MARVAN, T.: Přímočarý realismus a jazykový konstruktivismus. In: ZOUHAR, M. (ed.): *Realizmus, internalizmus, individualizmus*, s. 34.

44 Porov. GOODMAN, N.: *Jazyky umění – nástin teorie symbolů*, s. 16. V prípade, že uvažuje o jazyku a o symbole, akcentuje skutočnosť, že povaha tejto hranice je však podstatne širšia než pozitivistický scientizmus. „Termín »symbol« zde užívám ve zcela obecném a neutrálním smyslu. Zahrnuje písmena, slova, texty, obrazy, diagramy, mapy, modely a mnoho dalších věcí, nikdy však neimplikuje cokoliv tajemného či okultního. I ten nejrealističtější portrét a nejprozaičtější text nejsou o nic méně symboly a jsou stejně tak »vysoce symbolické« jako nejbizarnější malba a nejobraznější báseň.“ (Kurzíva L. J.)

45 Porov. PEREGRIN, J.: *Děláme světy jazykem?*, s. 42–48.

46 Nezdá sa, že by Goodman adekvátne reagoval na možnú kritickú výhradu, ktorá platí pre postmoderný inštrumentalizmus vo vede. Tou je inštrumentalistická redukcia pojmu vedy a vedeckosti na úroveň opisu, ktorý však nehovorí nič o povahe vedy a vedeckej metodológii, ale vidí ju len ako alternatívu. K téme motívu inštrumentalizmu v diele Thomasa Kuhna porov. KARABA, M.: Vedecký pokrok a jeho zdroje v koncepcii T. S. Kuhna. In: DOLINSKÝ, J. (ed.): *Studia Aloisiana : Ročenka TF TU 2007*. Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity, 2007, s. 127–139.

47 GOODMAN, N.: *Jazyky umění – nástin teorie symbolů*, s. 24. „Nejen jak, ale i co oko vidí, se řídí potřebami a předsudky.“

potom konceptualizujeme? Otázka, ktorá sa okolo problému svetatvorby neustále natíska, je problém povahy materiálu, z ktorého tvoríme jednotlivé verzie; z čoho a aké sú ingrediencie rôznych svetov? Aj keď sa nezdá sa, že by na tieto otázky Goodman uspokojivo odpovedal, uvidíme, že jeho stratégia má iný cieľ. Neodpovedá popretím sveta, naopak, usiluje sa upriamiť našu pozornosť predovšetkým na skutočnosť, že svet našich možností poznania nie je sekundárny, ale primárny, a to, čo sa má javiť ako nezávislá realita, je v skutočnosti už obsahom našej teórie. Svet jazyka a opisu pomocou vedeckých teórií je tvorený materiálom jednoduchšieho jazyka.

To, že sa Goodman usiluje upriamiť našu pozornosť iným smerom, zaisťte nie je adekvátna odpoveď. Jeho postoj je však vhodnejšie chápať skôr ako protiotázku voči postojom intuitívneho realizmu a pýtanie sa na ambície, perspektívu a možnosti takéhoto uvažovania.⁴⁸

Jedným z najdôležitejších pojmov, ktoré definujú Goodmanov irealizmus, je pojem verzie opisu a s ním súvisiaci pluralizmus. Ten chápe v kontexte cassirerovsko-jamesovskej teórie rôznych verzií, vďaka ktorým interpretujeme skutočnosť pomocou rôznych svetov formálnych symbolov alebo z rozličných uhlov pohľadu – referenčných rámcov.⁴⁹ Svet je vždy uchopený špecifickou verziou opisu, no nultou podmienkou tvorby aktuálnych a správnych verzií je aj pre Goodmana existencia sveta – materiálu, ktorý jazykom poznávame a tvoríme ho tvorbou opisu. Samozrejme, pre neho ako nominalistu je základom sveta empirická skúsenosť, zviazaná s kategorizáciou a poznávaním jednotlivín. Problém svetatvorby – svetaopisu – na báze jazyka tak otvára aj tému existencie multiuniverza svetov.

Prostredníctvom jazyka a konvenčne volených kategórií opisu získava obsah vnímania (vnem, predstava) svoju formu.⁵⁰ To je základná idea Goodmanovho relativizujúceho pluralizmu. Verzie svetov netvoríme len tak z ničoho – *ex nihilo*, ale zasa len z nespočetného množstva ďalších svetov iných jazykových pojmov a konceptov. Verzia sveta, v ktorej nejaký jav opisujeme teóriou a pojmami fyzikálnych zákonitostí, je podľa neho vytvorená zo sveta jednoduchších jazykových kategórií, pojmov hmoty, zákonov, energií a pod. Dejiny jednotlivých vedeckých modelov sú dejinami tvorby lepších alebo horších opisov a postupovaním od jednoduchších foriem referencie k zložitejším.⁵¹

48 Porov. KOŤÁTKO, P.: Realismus a jeho implikace. In: ZOUHAR, M. (ed.): *Realizmus, internalizmus, individualizmus*, s. 51–58. Skúmanie jazyka a otázky referencie otvára priestor dialógu a ponúka možnosť zmazať radikálny (nie však principiálny) rozdiel medzi jeho pozíciou a postulátmi minimálneho vedeckého realizmu.

49 Porov. GOODMAN, N.: *Způsoby světatvorby*, s. 13–18. Goodmanovo pluralistické stanovisko, ktoré je ovplyvnené Cassirerom, je takéto: „...mnoho odlišných světových verzí je verzemi nezávislými co do významu, zaměření a závažnosti, bez jakéhokoli požadavku či předpokladu redukovatelnosti na jedinou, společnou bázi. (s.16).“

50 Porov. GOODMAN, N.: *Způsoby světatvorby*, s. 18. Vyjadrené metaforicky, verzie našich svetov ako opisov sú utkané verziami iných svetov.

51 Porov. FAJKUS, B.: *Filosofie a metodologie vědy : Vývoj, současnost a perspektivy*, s. 244–249. Priklonením sa k ideám inštrumentalizmu sa tak Goodman vystavuje pomerne konzistentnej kritike, ktorá pramení v spomenutom argumente z úspechu, ktorý vedecký realizmus používa.

Goodman k tomuto pluralizmu pripája ešte jeden dôležitý bod, ktorým je nestotožiteľnosť či nemožnosť redukcie týchto verzií opisu sveta. Jednotlivé verzie sú autonómne, a preto vytvárajú rôzne svety. Radikálne odmieta redukujúci prístup, ktorý podľa neho pramení z predpokladu nejakého fyzikalistického základu, na ktorý sa dajú všetky verzie a opisy zredukovať. Idea, ktorá vnáša do Goodmanovej teórie pointu a napomáha našu interpretáciu jeho východísk, je idea pragmatizmu. Na rozdiel od Quina nevidí dôvod, prečo by bolo vhodné zredukovať tieto svety jeden na druhý, keďže každý z nich funguje sebestačne, a čo je hlavné, nie je dôvod, aby vo svojom referenčnom rámci fungoval inak. Práve tu sa objavuje druhý východiskový bod jeho konštruktivismu, ktorým je problém pravdy, na ktorom ešte zreteľnejšie vidieť postoje zviazané s pluralizmom.

3.2. Dicit ei Pilatus: „Quid est veritas?“

Korešpondencia medzi vecou a pojmom, ktorá vo svojich variáciách dominovala a dominuje uvažovaniu o intuitívnosti realizmu, je podľa Goodmana v mnohom zanedbateľné rezíduum rigidnosti tohto postoja. Ako filozof, v ktorého diele dominuje tradícia filozofie pragmatizmu, odmieta uvažovanie o korešpondencii ako princípe pravdivosti. Otázka, ktorú si namiesto pravdivosti implicitne kladie, je problém správnej verzie sveta. Na základe čoho môžeme o danej teórii povedať, že je pravdivá – čo je kritériom pravdivosti?⁵² Ak je však východiskovou premisou neexistencia nezávislej reality, čo chceme dávať do vzťahu korešpondencie? Keďže ani jedno z možných kritérií korešpondencie, ako „spojenia“ pojmu s určitým faktom či už nejakého fyzikálneho javu (fyzikalizmus), či fenoménom (fenomenalizmus), nie je dostačujúce,⁵³ kladie Goodman irealizmus ako alternatívu voči potrebe zredukovať akékoľvek kritériá korešpondencie na nejaký fenomén, či fyzikálny jav. Reflektujúc relativitu a subjektivitu percepcie kváľí, ale aj potrebu jednotnej sémantiky, akcentuje, že v rôznych verziách sveta nehrá pojem univerzálnej pravdivosti nijakú produktívnu úlohu. Ani jedna z redukcí nefunguje, a preto je vhodnejšie sa korešpondencie vzdať. Jej vylúčením je zachovaný pluralizmus referenčných rámcov a paralelná existencia relatívnych verzií.

Vzhľadom na to, že Goodman sa vzdáva pravdy v zmysle korešpondencie, objavuje sa legitímna otázka, na základe čoho možno verifikovať referenčné modely. Ako je potom možné posúdiť, v čom je jedna z vedeckých teórií, či

52 Porov. KANT, I.: *Kritik der reinen Vernunft*, s. 127 (KrV A58, B82). „Die Namenerklärung der Wahrheit, daß sie nämlich die Übereinstimmung der Erkenntnis mit ihrem Gegenstande sei, wird hier geschenkt und vorausgesetzt; man verlangt aber zu wissen, welches das allgemeine und sichere Kriterium der Wahrheit einer jeden Erkenntnis sei.“

53 Porov. GOODMAN, N.: *The Structure of Appearance*, s. 105. Irealizmus chápe Goodman ako ekonomické riešenie tejto dilemy, ktoré zohľadňuje pozitíva oboch prístupov. Používanie pojmov, ktoré sa praxou dostávajú do obehov diskurzu, a zastávanie postojov fenomenalizmu alebo fyzikalizmu je podľa neho neoddeliteľné od našej mysle ako priestoru, kde sa tieto delenia rodia.

jeden zo spôsobov referencie na niečo lepší ako iný? Tu Goodman predstavuje svoje špecifické kritérium, ktorým sa pokúša nahradiť pojem pravdivosti. Jediným kritériom pravdivosti, ktorú však chápe ako pragmatickú správnosť (*rightness*), je proces neustáleho konfrontovania našich sémantických kategórií označovania so svetom skúsenosti (*permanent acceptability*), ktorý vplýva na tvorbu konvenčne používaných pojmov a podôb referencie. Tým sa metodická pochybnosť približuje svojmu skeptickému, a tým aj neproduktívnemu dogmatizovaniu.

Ako modelový príklad konfliktného stretu verzii sveta, v ktorých má podľa Goodmana monopolizácia pravdy nemalý význam, uvádza dve paradigmy (verzie) astronómie – ptolemaiovský geocentrický model a galileovský heliocentrický model vzťahu pohybu medzi Slnkom a Zemou. V rámci rôznych modelov sa ako pohybujúce sa zdá vždy iné vesmírne teleso. V prípade prvého modelu je to Slnko, v druhom zase Zem. Príklad s pohybujúcim sa a nepohybujúcim sa Slnkom či Zemou nie je príkladom dvoch rôznych „pravdivých“ tvrdení, ale dvoch nezávislých tvrdení, ktorým sa zbytočne pripisujú hodnoty pravdivosti, a tým sa vyvoláva dojem, že ide o dve reality.⁵⁴ Zviazaním pojmu pravdy s relatívnym opisom reality sa vytvára tlak na to, že dve odlišné modalities sa chápu ako dve reality, ktoré sú v protiklade. Goodman sa pýta, či takéto výroky „opisujú odlišné svety a či skutočne existuje toľko rôznych svetov, koľko je vzájomne sa vylučujúcich právd“⁵⁵. Sú referenčné rámce dvoch výrokov (Ptolemaiov model alebo Galileiho model) natoľko odlišné, že ide o dve pravdy? Goodman na dané otázky odpovedá takto:

„Referenčné rámce či systémy súradníc však patria, zdá sa, skôr k systému opisu než k tomu, čo sa opisuje: a každý z uvedených dvoch výrokov uvádza to, čo je opisované, vo vzťahu k nejakému určitému systému. [...] Sme viazaní spôsobmi opisu, nech už opisujeme čokoľvek. Naš vesmír je v istom zmysle tvorený skôr spôsobmi opisu než nejakým svetom alebo svetmi.“⁵⁶

54 Porov. BLECHA, I.: Fenomenologie a „pohled Božího oka“. In: ŠIMSA, M., SOUSEDÍK, P., NITSCHKE, M. (ed.): *Návrat metafyziky? Diskuse o metafyzice ve filosofii 20. a 21. století*. Praha: Filosofia, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR; Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2009, s. 454. Blecha adresuje Goodmanovu antirealistickú výhradu, v ktorej kritizuje Goodmanov konštruktivismus z pozície fenomenológie. V príklade, ktorý uvádza, kde sa otvor hrnčeka javí raz ako elipsa a raz ako kruh, poukazuje na to, že kruhový tvar, ktorý hrnček má, je základným spôsobom jeho danosti a dve podoby javenia zodpovedajú práve jedinému pravdivému tvaru. Domnievam sa však, že táto kritická výhrada sa do istej miery mieri účinkom. Goodman by nespochybňoval, že realnosť tvaru nie je „kruh“. Jeho stratégia odmietnutia realizmu nie je postavená na tom, že máme dvojakú skúsenosť tej istej veci (kruh a elipsa). Goodmanov pluralizmus nie je postavený ani na fakte, že raz vidíme vec ako kruh a raz ako elipsu. Neodmieta naivný realizmus, aby ho nahradil naivným relativizmom. Jeho antirealistický postoj nie je odmietnutím reality danosti preto, lebo existuje mnoho verzii, ale je odmietnutím spojenia realizmu a korešpondencie ako dostatočnej teórie, ktorá verne opisuje svet. Spojenie realizmu s predikátom pravdivosti vníma ako predmet procesuálnej a tak relatívnej povahy. Iným problémom je tiež to, že bez ohľadu na vzťahy medzi Slnkom a Zemou, ktoré sú raz chápané tak a inokedy inak, je to Zem, ktorá sa točí okolo Slnka, a nie naopak, Goodman chápe tento fakt ako relevantnú verziu videnia sveta, ale len v určitom kontexte. Bez ohľadu na to, že sa to s vecou má podľa realistu tak alebo inak, aj pre Goodmana je tento fakt evidentný, no vágny, pretože je to až naša teória a svet od-subjektu-danosti, ktorý je kritériom relatívnej realnosti.

55 GOODMAN, N.: *Způsoby světatvorby*, s. 14.

56 GOODMAN, N.: *Způsoby světatvorby*, s. 14–15. Porov. DUDAU, R.: *The Realism/Antirealism: Debate in the Philosophy of Science*, s. 144–148. „Goodman is well-known as a fervent promoter of ontological relativism,

Tým, že sa Goodman drží pojmu správnosti, ktorá však súvisí s overovaním jednotlivých poznatkov v priestore a čase, podobne ako Kuhn, aj on akcentuje význam a úlohu vývoja vedeckých paradigiem. Ich vývoj a tiež nezriedka paralelná koexistencia, ešte viac zretelná v prípade rôznych referenčných systémov, akými sú veda, umenie či kultúra, ktoré sú rôznymi hľadiskami, reflektujú fakt, že tá istá skutočnosť je niekedy chápaná a interpretovaná rôzne. Goodmanova pozícia otvorená relativizmu však nie je relativizovaním v zmysle akéhosi relativistického *anything goes* vo feyerabendovskom zmysle.⁵⁷ Jeho odmietnutie nezávislosti reality, triviálnosti korešpondencie nie je tvrdením, že naše tvrdenia sú relatívne, a tým všetky pravdivé. Skôr je to akcentovanie faktu, že nástojčivé trvanie na definovaní pravdy ako korešpondencie a spojenie takéhoto uvažovania s realizmom je v prípade ambícií vedeckých modelov, ktoré narábajú s neexistujúcimi či neverifikovanými entitami, neproduktívne.⁵⁸

Výsledok vedeckej teórie môže byť aktuálny, v kontexte referenčného rámca a vo vzťahu k relatívnej platnosti určitého aspektu správny, ale nie pravdivý v zmysle nejakej idey korešpondencie. Goodmanov pojem správnosti nahrádza pravdivosť jednotlivých verzií iným kritériom – explanačnou a pragmatickou výhodnosťou, správnosťou. Pravdivosť odmieta aj z iného dôvodu, ktorým je nádych metafyzického postulátu jednoty určitých systémov referovania. Podľa neho, tak ako je človek prenasledovaný utkvitou potrebou vysvetlenia – akýmsi metafyzickým fundacionalizmom, je tiež ovládaný túžbou po všetko vysvetľujúcom základe, po akejsi teórii všetkého.⁵⁹ Ideovo blízko uvažovaniu Thomasa Kuhna, aj Goodman poukazuje na túto iróniu „vedeckej“ túžby mať jedinú vedeckú platformu, o ktorej nás však dejiny teórii vedy učia, že sa „uspokojuje v rôznych dobách a z rôznych dôvodov, mnohými rôznymi spôsobmi“⁶⁰.

Ak spojíme pluralizmus referenčných rámcov a ich relatívnu rovnocennosť, hlavným dôsledkom filozofického konštruktivismu je poukázanie na existenciu multiverza opisov – na mnohotvárnosť verzií opisu toho istého aspektu reality. Podľa Goodmana môžeme alternatívne opisy transformovať, prekladať a transponovať na základe možnosti „komunikácie“ medzi jednotlivými verziami. Avšak to neznamená nevyhnutnú reduktívnu prevoditeľnosť referenčných rámcov; jednotlivé meracie sústavy (palce či centimetre) nie sú to isté a zápis melódie v basovom kľúči nie je identický so zápisom v inom hudobnom kľúči. Predmety alebo fenomény môžu byť nahliadané ako fyzikálne problémy, opisy, na ktoré je referované pomocou kategórií pojmov fyziky (napr. zákonite predpokladateľný jav zlomenia kosti x pod náporom sily F , elektrický výboj alebo intervaly nôt zapísané v husľovom kľúči) a zároveň ako medicínsky, meteo-

the doctrine that entities exist only relative to one version of reality as expressed in some symbolic system, but not relative to some other version of reality. The notion of a *version* of reality designates all those classes of entities whose existence is required to make the use of a certain system intelligible.“ (s. 145)

57 Porov. COHNITZ, D., ROSSBER, M.: *Nelson Goodman*, s. 164.

58 Porov. PEREGRIN, J.: *Děláme světy jazykem?*, s. 43. Peregrin to vyjadruje takto: „...poukaz na to, že celý obraz korespondencie je neplodný a zavádějící a je lépe se mu zcela vyhnout.“

59 GOODMAN, N.: *Způsoby světatvorby*, s. 31–32.

60 GOODMAN, N.: *Způsoby světatvorby*, s. 31.

rologický a hudobný problém (zlomenina, blesk, Beethovenova *Óda na radosť*). Z tohto prevodu podľa Goodmana nevyplýva preklad či prebranie, zahrnutie predchádzajúceho opisu do opisu nového.⁶¹ Špecifické významy a nuansy niektorých opisov ostávajú zviazané s určitými formami opisu, ktoré v sebe nesú jedinečnosť a originalitu subjektu – pozorovateľa.

Takéto akcentovanie rôznych verzií videnia sveta nie je podľa Goodmana relativizovaním, pretože im jednoducho odmieta pridať predikát pravdivosti.⁶² To neznamená, že by bola pre nejakého umelca verzia videnia sveta očami fyzika nepravdivá a naopak. Pojem pravdy nemá podľa Goodmana s takým videním nič spoločné a vhodnejšie je povedať, že ten-ktorý opis je správnejší ako pravdivejší. Relativita nespočíva podľa neho v relativite pravdivosti, pretože tá nie je verziám videnia sveta vôbec priznaná. Naopak, namiesto relativizmu hodnôt je postavená pluralistická teória existencie rôznych verzií opisu, pri ktorej nedochádza k prelianiu referenčných rámcov.⁶³ Goodman nehľadá ani jednotu plurality svetov v nejakom substráte, v jednotnej platforme, „ale v celkovej organizácii, ktorá ju zahrnuje“⁶⁴.

Hlavným znakom pojmového relativizmu a pluralizmu je neredukovateľnosť jednotlivých verzií, teda to, čo by sme mohli nazvať nemožnosť nomologickej redukcie určitého opisu sveta bez toho, aby sa niečo z daného opisu stratilo.⁶⁵ Goodmanov názor je v mnohom poplatný relativizovaniu jednoty pojmovej schémy, no napriek tomu je jeho názor iba odvážnejším postojom, ktorý vyplýva z faktu, že dôkaz o jednotnej štruktúre nie je k dispozícii.⁶⁶ Vedeckosť a vedecké postupy chápe Goodman ako poctivosť a otvorenosť voči iným videniam sveta, čo ho približuje postmodernému chápaniu vedy ako súčasťou ľudského poznania, no nie tým najlepším opisom

61 GOODMAN, N.: *Způsoby svět tvorby*, s. 15. Najzreteľnejším príkladom takého pluralizmu v rámci jednej množiny je napr. pluralita podmnožín sféry umenia. „Nemáme zde žádný úhledný soubor referenčních rámců, žádná hotová pravidla pro transformaci fyziky, biologie a psychologie mezi sebou navzájem a vůbec žádný způsob, jak kteroukoliv z těchto verzí transformovat do Van Goghova vidění nebo Van Goghův způsob vidění do Canalettova.“

62 GOODMAN, N.: *Způsoby svět tvorby*, s. 15. „Verze, které jsou více zobrazeními nežli deskripcemi, nemají žádnou pravdivostnou hodnotu v striktním slova zmyslu a nelze je souřadně spojit.“

63 Porov. NEMEC, R.: Gadamerova *subtilitatis applicandi* verzus Whiteheadova symbolická referencia. In: *Filozofia*, roč. 64, 2009, č. 1, s. 19–22. Vzťah medzi teóriou a praxou, medzi poznaním a konaním a tak aj medzi poznaním a poznávaným nebol podľa Gadamera ani v antickej filozofii oddelený tak radikálne, ako ho prezentuje novoveká filozofická tradícia. Táto platforma – prirodzená syntéza praxe a teórie ako najvyššej formy praxe –, je základom citlivého vzťahu medzi vytvárajúcim subjektom a poznávaným objektom. Práve v názoroch H. G. Gadamera možno badať reflexiu tém, ktorých obsahy rezonujú aj v niektorých skúmaníach analytickej (Austin) a postanalytickej filozofie.

64 GOODMAN, N.: *Způsoby svět tvorby*, s. 17. Priestor tejto jednoty je svet jazyka a problém referencie.

65 Porov. GOODMAN, N.: *Způsoby svět tvorby*, s. 16.

66 Porov. DAVIDSON, D.: K vlastnej myšlienke pojmovej schémy. In: DAVIDSON, D.: *Čin mysel jazyk*. Bratislava: Archa, 1997, s. 133. Davidsonov postoj je v mnohom opakom Goodmanovho relativizmu. Teória pojmového relativizmu je pre Davidsona nekonzistentná a neadekvátna, pretože bez nejakého neutrálneho „Archimedovho“ bodu – systému – nevieme hovoriť o radikálne odlišnej schéme. Dodáva však, že ani on nenašiel nijaký neutrálny súradnicový bod – stanovisko, ktoré je spoločné všetkým schémam. „Preto ak nemôžeme zrozumiteľne povedať, že schémy sú rozdielne, nemôžeme zrozumiteľne povedať, že sú totožné.“

67 Porov. GOODMAN, N.: *Způsoby svět tvorby*, s. 17. Stanovisko, ktoré Goodman ako analytický filozof zastáva, je prísne vedecké a zbavené akéhokoľvek hodnotového či idealistického iracionalizmu. Snahy o redukcie

sveta (Feyerabend).⁶⁷ Otázkou potom zostáva, či sa tým nedeštruujú špeci-
fické rozdiely referenčných rámcov vedy a iných opisov.

Realistický prístup vo vede je nezriedka určovaný vzťahom korešpon-
dencie medzi videním sveta a svetom samotným. Správne videnie sveta je teda
také, v ktorom dochádza k jednote medzi správnou verziou opisu sveta, jeho
chápaním a nezávislým svetom, na ktoré je táto verzia chápania sveta apliko-
vaná a ktorý zakladá náš vedecký model. To by však podľa Goodmana viedlo
k omylu, v ktorom správnosť videnia sveta závisí od predstavy jednoty poza náš
model opisu.⁶⁸

Napriek predstavovanému úsiliu o čo najvedeckejší prístup nemožno
nevidieť niekoľko zásadných otázok či otvorených problémov, na ktoré Good-
man neodpovedá.⁶⁹ Ako nanajvýš problematické sa javí efektné odmietnutie
pravdivosti a nahradenie kritériom správnosti, ktorá opisuje dve odlišné pro-
pozície ako relatívne správne a zachováva tak dojem pluralizmu. Zdá sa však,
že takáto zmena je len sémantickou, „kozmetickou“ úpravou, ktorá napriek
tomu zrkadlí podvedomú latentne prítomnú potrebu nejakého nezávislého
sveta v pozadí vedeckých modelov, ktorého nezávislosť a stabilita predstavuje
opravný mechanizmus v rámci vývoja vedeckých teórií. Zopakujme si príklad
dvoch tvrdení o pohybe nebeských telies. Goodman odmieta pracovať s prav-
divosťou iba jedného z tvrdení, pretože ak by boli pravdivé oba výroky, a to
v rovnakej miere, tak by dochádzalo k porušeniu zákona sporu, pretože prav-
divé nemôžu byť obidva. Môžu byť iba relatívne správne, a to vo vzťahu k urči-
tému referenčnému systému opisu. Realista sa však nemusí dať vtiahnuť do
tejto, miestami až vtipnej, sémantickej hry. Výrok „Slnko sa pohybuje a Zem sa
nepohybuje“ a výrok „Zem sa pohybuje a Slnko sa nepohybuje“ sú zaiste v pro-
tiklade, ale len v kontexte porovnávania aplikácie pojmu pohybu v absolútnom
zmysle. V prípade, že realista pripustí, že pohyby jednotlivých telies sú navzá-
jom relatívne, nie je nevyhnutné vylúčiť pojem pravdy ako nekonštruktívny.⁷⁰

a transkripcie medzi verziami chápania skutočnosti však nevidí ako nezmysel a jeho relativizmus nie je
zaškatulkovanie, s ktorým sa nedá pohnúť. „Jsem poslední, kdo by podceňoval konstrukci a redukci. Reduk-
ce jednoho systému na druhý může přinést původní a originální příspěvek k pochopení vzájemných vztahů
mezi verzemi světa.“

68 GOODMAN, N.: *Způsoby světatvorby*, s. 15–16. „Vhodnější by bylo říci, že »svět« závisí na správnosti. [...] Když mluvíme o určování správnosti té které verze jako »o poznávání světa«, »svět« by měl být tím, co všechny správné verze popisují, a vše, co se o světě dozíváme, je pak obsaženo v jeho správných verzích. Třebaže tento svět sám o sobě, fundamentální svět správných verzí, nemusíme těm, kdož ho milují, upírat, je celkem vzato spolehlivě ztraceným.“

69 Okrem problému s odmietaním pravdy ako nepotrebného rezídua je nemenej páľčivým problémom to, že Goodman obchádza fakt, že napriek problémom vo vnútri realistických doktrín, svet rodiny kritického realizmu, esencializmu a modálnej logiky možno len ťažko označiť za mŕtvý a neproduktívny.

70 Porov. KOŤÁTKO, P.: *Struktura, realita a kontradikce*. In: ZOUHAR, M. (ed.): *Realizmus, internalizmus, individualizmus*, s. 41–58.

Na záver ešte raz k pravde

Napriek intuitívnym námietkam, jedným z neklamných prínosov Goodmanovej teórie referencie, ktorá zrkadlí princípy pluralizmu, akcentuje relativitu verzií opisu, je jeho reštaurácia estetiky ako vedy o špecifických podobách referovania. Tu sa ukazuje motív prítomnosti relativizujúceho pragmatizmu. Vzhľadom na proklamovanú rovnocennosť verzií videnia, tvorby a potom aj interpretácie nejakého fenoménu, nie je možné v uzavretých verziách sveta monopolizovať si svoje videnie sveta ako jedinečné a pravdivé. Udalosť, ako napr. búrku, raz vidíme a opisujeme ako meteorologicko-fyzikálny jav. Na jej opis používame špecifické kategórie a vedecky jednoznačné deskriptívne pojmy. Inokedy sa však tento jav stáva predmetom pohľadu „turnerovského“ oka, percepcie a maliarskej tvorby. Oblaky, ktoré zobrazuje anglický maliar John Constable (1776 – 1837), už nie sú opisované vedeckými pojmami, ale o tomto jave sa referuje špecifickým jazykom.⁷¹ Medzi takýmito dvoma verziami sveta nie je možné vytvoriť nomologický preklad, ktorý by tieto dva svety, ich jazyky opisu redukoval na jednu platformu. Preto Goodman nerobí striktnú deliacu čiaru medzi umením a vedou a tým, čo by sme mohli označiť ako alternatívne symbolické formy. Obe oblasti sú rôznymi aspektmi nazerania tej istej skúsenosti – relatívnymi, správnymi a užitočnými verziami videnia sveta pre istý čas a priestor.⁷²

Svetov a verzií videnia skutočnosti existuje podľa Goodmana mnoho a správnou, ergo pravdivou je podľa neho vhodne zvolená – tvorená – verzia. Pravda je zviazaná s pojmom užitočnosti a s pojmom správnosti pre daný okamih, pričom nejaký konkrétny svet môže byť pravdivý aj správny pre istý referenčný rámec, avšak vonkoncom nemusí byť užitočný, ergo produktívny. Presvedčenie a pravdivosť ide podľa Goodmana ruka v ruke a deliaca čiara medzi nimi je veľmi neostrá. Každá vedecká paradigma a aj „to najpevnejšie presvedčenie môže časom pripustiť alternatívy: »Zem sa nepohybuje« prešlo od dogmatickosti k závislosti od pravidla“⁷³.

Pre Nelsona Goodmana nie je pojem pravdy „uctievaným a prísny pánom, naopak, je poslušným a povolným sluhom“⁷⁴. Tento metaforický opis pravdy je vhodné chápať ako jeho snahu zabrániť redukcii jednotlivých foriem opisu a videnia sveta len pomocou optiky vedy alebo inej verzie videnia sveta. Z toho dôvodu je prirodzené, že dochádza k monopolizácii pravdy, k redukcii správnych tvrdení a k ich identifikácii s predikátom pravdivosti. To všetko je

71 Porov. CONSTABLE, J.: Lecture IV (Royal Institution, 16. 6. 1836). In: HARRISON, C., WOOD, P., GAIGER, J. (ed.): *Art in Theory - 1815 - 1900 : An Anthology of Changing Ideas*. Malden (MA); Oxford; Carlton : Blackwell Publishing, 1998, s. 131. „Painting is a science, and should be pursued as an inquiry into the laws of nature. Why, then, may not landscape be considered as a branch of natural philosophy, of which pictures are but experiments?“

72 Porov. GOODMAN, N.: *Způsoby světatorby*, s. 29. „Ve vědeckém pojednání se nejvýše oceňuje doslovná pravda, ale v básni či románu si můžeme více cenit metaforické či alegorické pravdy, neboť dokonce i doslovně nepravdivý výrok může být metaforicky pravdivý.“

73 GOODMAN, N.: *Způsoby světatorby*, s. 29.

74 GOODMAN, N.: *Způsoby světatorby*, s. 29.

podľa Goodmana omyl, ktorý hierarchizuje verzie videnia sveta a manipuluje s pojmom pravdy tam, kde nemá čo hľadať. Chápanie plurality svetov a verzí súvisí s pojmom správnosti s užitočnosťou v kontexte daného referenčného rámca. Každý – fyzik, umelec i logik – nahliada svoju verziu sveta ako správnu a pravdivú v zmysle vyhovujúcej verzii opisu sveta.

Goodmanov relativizujúci konštruktivismus je vo svojej podstate skeptickým postojom k nadšeniu, ktoré je spojené s niektorými predstavami „naivného“ realizmu a s jeho argumentáciou v prospech nezávislosti poznania. To, čo si Goodman od konštruktivismu sľubuje, nevyplýva len z jeho antirealistického zamerala, ale v zmysle pragmatizmu je to práve skúmanie referencie a konštruktivistických princípov, čo nám má zaručiť neustále formulovanie a reformulovanie vedeckých teórií a tak docieľiť čo najsprávnejší výsledok. Na jeho irealizmus tak možno hľadiť ako na konštruktívny pokus o akcentovanie úlohy subjektu, ktorý je v priestore a čase poznávajúcim a tvoriacim vo svete, a to s vylúčením a propagáciou určitých a predovšetkým pre realizmus nie nevyhnutných pojmov, akými sú korešpondencia či pluralizmus. Z otázok, ktoré inšpirujú k ďalšiemu skúmaniu, možno vybrať dve. Nie je Goodmanov pokus o odmietanie akéhokoľvek intuitívneho postulovania metafyzických predpokladov predsa len kontraproduktívnejší než samotný cieľ konštruktivistického pluralizmu? Nemenej legitímnou perspektívou diskusie medzi realizmom a konštruktivismom je hľadanie a špecifikovanie vedeckého realizmu, s čím je spojená otázka, voči akého typu realizmu vlastne Goodman projektuje svoju kritickú stratégiu?

Použitá literatúra

- BLECHA, Ivan: Fenomenologie a „pohled Božího oka“. In: ŠIMSA, Martin, SOUSEDÍK, Prokop, NITSCHÉ, Martin (ed.): *Návrat metafyziky? Diskuse o metafyzice ve filosofii 20. a 21. století*. Praha : Filosofia, nakladatelství Filosofického ústavu AV ČR; Filozofická fakulta Univerzity J. E. Purkyně, 2009, s. 421–464.
- COHNITZ, Daniel, ROSSBER, Marcus: *Nelson Goodman*. 1. vyd. Acumen Publishing Ltd, 2006.
- DAVIDSON, Donald: *Čin mysel' jazyk*. 1. vyd. Bratislava : Archa, 1997.
- DEVITT, Michael: A Naturalistic Defense of Realism. In: HALES, Steven D. (ed.): *Metaphysics : Contemporary Readings*. 1. vyd. Belmont (CA) : Wadsworth Publishing Company, 1999.
- DEVITT, Michael: Scientific Realism. In: JACKSON, Frank, SMITH, Michael (ed.): *The Oxford Handbook of Contemporary Philosophy*. 1. vyd Oxford : Oxford University Press, 2005, s. 772–776.
- DUDAU, Radu: *The Realism/Antirealism : Debate in the Philosophy of Science* (Dissertation). Konstanz : Universität Konstanz, 2002.
- FAJKUS, Břetislav: *Filosofie a metodologie vědy : Vývoj, současnost a perspektivy*. 1. vyd. Praha : Academia, 2005.
- GOODMAN, Nelson: *The Structure of Appearance*. 1. vyd. Cambridge (Massachusetts) : Harvard University Press, 1951.

- GOODMAN, Nelson: *Způsoby světa-tvorby*. 1. vyd. Bratislava : Archa, 1996.
- GOODMAN, Nelson: *Jazyky umění – nástin teorie symbolů*. 1. vyd. Praha : Academia, 2007.
- GOODMAN, Nelson: The Way the World Is. In: McCORMICK, Peter J., HEMPEL, C. G.: *Starmaking : Realism, Anti-Realism, and Irrealism (Representation and Mind)*. 1. vyd. Cambridge (MA); London : The MIT Press; A Bradford Book, 1996.
- INWAGEN, Peter van: *Metaphysics*. 3. vyd. Boulder (CO) : Westview Press, 2009.
- KANT, Immanuel: *Kritik der reinen Vernunft*. Stuttgart : Philipp Reclam Jun. GmbH & Co., 2002.
- KARABA, Miroslav: Sociologický obrat vo filozofii vedy. In: *Studia Aloisiana*, roč. 2, 2011, č. 2, s. 45–57.
- KARABA, Miroslav: Vedecký pokrok a jeho zdroje v koncepcii T. S. Kuhna. In: DOLINSKÝ, Juraj (ed.): *Studia Aloisiana : Ročenka TF TU 2007*. Bratislava : Teologická fakulta Trnavskej univerzity, 2007, s. 127–139.
- KOŤÁTKO, Petr: Realismus a jeho implikace. In: ZOUHAR, Marián (ed.): *Realizmus, internalizmus, individualizmus*. 1. vyd. Bratislava : Infopress, 2010, s. 11–30.
- KOŤÁTKO, Petr: Struktura, realita a kontradikce. In: ZOUHAR, Marián (ed.): *Realizmus, internalizmus, individualizmus*. 1. vyd. Bratislava : Infopress, 2010, s. 41–58.
- MARVAN, Tomáš: Přímočarý realismus a jazykový konstruktivismus. In: ZOUHAR, Marián (ed.): *Realizmus, internalizmus, individualizmus*. 1. vyd. Bratislava : Infopress, 2010, s. 31–40.
- NEMEC, Rastislav: Gadamerova *subtilitatis applicandi* verzus Whiteheadova symbolická referencia. In: *Filozofia*, roč. 64, 2009, č. 1.
- PEREGRIN, Jaroslav: Děláme světy jazykem? In: CMOREJ, Pavel (ed.): *K filozofii jazyka, vedy a iným problémom* (Organon F – příloha – 1998). Bratislava : Infopress, 1998.
- PEREGRIN, Jaroslav: Je realismus problémem? In: NOSEK, Jiří, STACHOVÁ, Jiřina (ed.): *Realismus ve věde a filosofii*. Praha : Filosofia, 1995.
- PEREGRIN, Jaroslav: Post-analytická filosofie. In: *Organon F – filozofický časopis*, roč. 1, 1994, č. 2.
- PUTNAM, Hillary: *Reason, Truth & History*. 13. vyd. Cambridge : Cambridge University Press, 1981.
- SELLARS, Wilfrid: *Science, Perception and Reality*. Atascadero (California) : Ridgeview Publishing Company, 1991.
- SHOTTENKIRK, Dena: *Nominalism and Its Aftermath : The Philosophy of Nelson Goodman*. 1. vyd. Dordrecht; Heidelberg; London; New York : Springer, 2009.
- STERNBERG, Robert J: *Kognitivní psychologie*. Praha : Portál, 2002.

Lukáš Jeník, PhD.
 Teologická fakulta Trnavskej univerzity
 Kostolná 1, P. O. Box 173
 814 99 Bratislava